

ČIERNA A BIELA FARBA V ŠPANIELČINE, TALIANČINE A SLOVENČINE**BLACK AND WHITE IN SPANISH, ITALIAN AND SLOVAK***MÁRIA SPIŠIAKOVÁ*

Abstrakt: Čierna a biela majú medzi farbami osobitné postavenie z viacerých dôvodov (vyskytujú sa vo všetkých jazykoch, sú achromatické, sú v protiklade). V našich kultúrach biela symbolizuje nevinnosť, čistotu, mier a pokoj, dobro. Čierna je presným opakom bielej. V západných kultúrach čierna farba zvykne evokovať niečo negatívne, ilegálne, zlé až najhoršie. Predkladaná štúdia je čiastkovým výskumom o používaní, význame a konotáciách bielej a čiernej farby v troch jazykoch: španielčine, taliančine a slovenčine. Cieľom je analyzovať lexikálne jednotky s prvkom bielej a čiernej farby v súčasnom španielskom a talianskom jazyku v kontrastívno-komparatívnej rovine so slovenčinou zo sémantického hľadiska, so zameraním na denotatívny a konotatívny význam. Na základe analýzy týchto jednotiek sa snažíme nájsť podobnosti a rozdiely v španielskom, talianskom a slovenskom jazyku vyplývajúce z ich genetických, typologických a areálnych charakteristík.

Kľúčové slová: biela farba, čierna farba, súčasný španielsky jazyk, súčasný taliansky jazyk, súčasný slovenský jazyk, typologická a areálna charakteristika, kontrastívna a komparatívna rovina.

Abstract: Black and white have a special status among colours for several reasons (they occur in all languages, they are achromatic, they are opposites). In our cultures, white symbolizes innocence, purity, peace, tranquility and goodness. Black is the exact opposite of white. In Western cultures, the colour black tends to evoke something negative, illegal, evil to the worst. The present study is a partial research on the use, meaning and connotations of white and black in three languages: Spanish, Italian and Slovak. The aim is to analyse lexical units with the element of white and black colour in contemporary Spanish and Italian in a contrastive-comparative way with Slovak from the semantic point of view, focusing on denotative and connotative meaning. On the basis of the analysis of these units, we try to find similarities and differences in Spanish, Italian and Slovak languages resulting from their genetic, typological and areal characteristics.

Keywords: white color, black color, contemporary Spanish language, contemporary Italian language, contemporary Slovak language, typological and areal characteristics, contrastive and comparative plane.

Úvod

Farby sú súčasťou kultúry, umenia a jazyka na celom svete. Je samozrejmé, že názvy farieb majú rôzne konotácie v rôznych jazykoch a kultúrach a tiež, že farby sú súčasťou rôznych pomenovaní, frazeologických zvrátov, ustálených spojení, prísloví a porekadiel. Je teda zrejmé, že farby zaujímali ľudí prakticky od nepamäti, pretože naši predkovia im pripisovali určitý význam na základe mnohých skúseností a opakovaných pozorovaní. Tieto významy sa potom prenášali z generácie na generáciu, takže väčšina z nich má svoje miesto v jazyku jazykového spoločenstva. Nie náhodou sa preto v rôznych jazykoch rozlišujú názvy pre čiernu a bielu farbu. Je to spôsobené tým, že sa považujú za prvé farby, ktoré boli v jazyku pomenované (Vaslilevič, 2005: 16-17). Názvy farieb sú prítomné v každom jazyku od hovorového štýlu (*červený ako repa, rojo como un tomate, bianco come un lenzuolo*) cez literárny (*zlatožlté klasy, los trigales dorados, verde que te quiero verde*¹, *Digitale Purpurea*²), publicistický (*biely kôň, Modré z neba* - názov TV programu, *Al rojo vivo* - názov publicistickej relácie) až po odborný (*čierna vdova, čierna ekonomika, ľalia žltá, havran čierny, oso pardo, fiebre amarilla, orso bianco, avena nera, globuli bianchi, sostanza bianca, rumore bianco, tartufo nero*). Farby sú súčasťou toponymie (*Čierne more – el Mar Negro/mar Nero, Čierna Hora – Montenegro, Červené more – el Mar Rojo/mar Rosso, Casablanca*), antroponymie (*Blanka – Blanca/Bianca, Ružena – Rosa, Violeta/Viola*) alebo priezvisk (*Čierny – Moreno/Nero/Neri, Černota, Belák – Bianco/Bianchi, Zelenaj – Verdi, Pardo, Rossi, Marrone, Marroni*).

Čierna a biela farba majú medzi farbami osobitné postavenie z niekoľkých dôvodov: vyskytujú sa vo všetkých jazykoch, sú achromatické, sú v protiklade. Ich špecifický charakter je predmetom rozsiahlych diskusií odborníkov (Cabo Villaverde, 2001; Mandić, 2018 a i.). Prakticky od nepamäti ľudstva stoja v opozícii a ich najčastejšie konotácie súvisia s ľudským chápaním sveta a jeho delením na protiklady ako: „deň/noc“, „dobré/zlé“, „čisté/špinavé“ a pod. pričom tendencia človeka bola asociovať bielu farbu s kladnými fenoménmi a čiernu s negatívnymi. Táto kontrastná sémantická črta je charakteristická pre všetky európske jazyky a symbolika bielej a čiernej farby (resp. svetla a tmy) je preto dobre známa (Szalek, 2005, s. 89-90). Takéto opozície, pochopiteľne, prenikli aj do jazykového spracovania mimojazykovej reality človekom a dnes tvoria bežnú súčasť slovnej zásoby.

Biela farba nadobudla mnoho konotácií a významov v súvislosti s jej kultúrnym prijatím. V našich kultúrach biela symbolizuje nevinnosť, čistotu (nevesta), mier a pokoj (biela holubica, biela vlajka), dobro (anjel). Na rozdiel od európskej civilizácie sa v mnohých východných kultúrach (Čína) spája so stratou milovanej osoby, t. j. so smrťou, teda je to farba smútku. „V slovenskom i ruskom folklóre je to nielen farba bledosti spojennej s chorobou a smrťou, ale i farba duchov a nadprirodzených bytostí. (Kvapil, Uličná, 2021, s. 35). Biela symbolizuje vysoké hodnoty a ideály. Často je súčasťou štátnych vlajok ako symbol mieru (Bulharsko, Írsko, Poľsko, Cyprus, Filipíny, Panama, Peru). S bielou farbou sa viažu aj prírodné úkazy ako sneh a ľadovce.

¹ Verš z básne Federica Garcíu Lorcu

² Názov básne od Giovaniho Pascoliho

Čierna je jednou zo základných farieb farebného spektra. Zároveň je presným opakom bielej, pretože ju vnímame len vtedy, keď nemáme v oku dostatok svetla. Čierna farba nadobudla počas dlhej histórie ľudstva celý rad významov a interpretácií v rôznych kultúrach, ktoré ju spájali s určitými udalosťami a situáciami. V západných kultúrach čierna farba zvykne evokovať niečo negatívne, ilegálne, zlé až najhoršie. „Najsilnejšie asociácie sú však spojené s témou diabla, a to predovšetkým v západnej kultúre. Čierna i v súvislosti s kresťanským náboženstvom tiež symbolizuje nešťastie, smútok, stratu, zúfalstvo, ale i strach, konflikty, lož, hriech, diabolské rituály, smrť a podsvetie“ (Kvapil, Uličná, 2021, s. 49). Je tiež farbou niečoho nekalého, nelegálneho zakázaného (*čierne peniaze – dinero negro, čierny pasažier*), smoly (*čierna mačka, tener la negra*). Predstavuje aj rebéliu a protest (farba hudobných a životných štýlov ako punk alebo rock) a je to aj bohužiaľ, farba fašistov a extrémistov (*čiernokošeliari, terrorismo negro*). V minulosti bola čierna v spoločnosti nielen farbou špiny ale aj farbou opálenej pokožky ľudí, ktorí pracovali na slnku. „Tí, ktorí majú majetok a postavenie a nemusia vykonávať ťažkú fyzickú prácu vo vonkajšom prostredí bez ohľadu na počasie, nie sú vystavení slnečným lúčom a nevyhnutne majú svetlejšiu kožu“ (Kvapil, Uličná, 2021, s. 49). Toto ponímanie sa ešte umocnilo dovážaním čiernych otrokov z Afriky a dodnes je čierna rasa v podvedomí mnohých ľudí považovaná za menejcennú, hoci zákony všetkých krajín zrovnoprávňujú ľudí bez ohľadu na farbu pokožky. V súčasnosti je naopak v západných kultúrach opálená pokožka symbolom blahobytu a bohatstva (predovšetkým v zime), pretože len majetní ľudia majú čas a peniaze na to, aby sa vystavovali slnečným lúčom, či už na dovolenkách v tropických destináciách alebo na lyžiarskych svahoch. Čierna farba je tiež farbou elegancie, sily, pretože v mnohých oblastiach predstavuje sofistikovanosť, bohatstvo a formálnosť (v ekonomickom, firemnom alebo diplomatickom prostredí).

Tematike farieb v jazyku sa v španielskej lingvistike venovala napr. Cabo Villaverde (2001), ktorá skúma vzťah medzi farbou a jazykom a odvoláva sa na tzv. chromatický slovník, ktorý vysvetľuje názvy farieb. Skúma len chromatické názvy ako také, ich denotáty, bez toho, aby sa zaoberala ich významom v lexikalizovaných spojeniach alebo idiomatických výrazoch. Valenzuela (2008) pristupuje k skúmaniu farieb z hľadiska hypotézy jazykového relativizmu, podľa ktorej existujú aspekty nášho kognitívneho spracovania, ktoré sú ovplyvnené jazykom, ktorým hovoríme. Evlampia Chelmi (2009) porovnávala idiomatické výrazy obsahujúce čiernu a bielu farbu v španielčine a gréčtine a to, ako sa v oboch jazykoch odráža kultúrna symbolika. V talianskom jazyku sa tematike práve bielej farby venoval Scuza (2018), ktorý objasňuje paralely a rozdiely vo význame, pôvode a kultúrnej konotácii farby bielej v talianskom a poľskom jazyku, využívajúc lingvistické, historické a kulturologické perspektívy. Petrilli (2008) sa tiež zaoberal významom bielej farby a načrtáva širší kontext výskumu farby bielej (*bianco/white*) nielen ako vizuálneho javu, ale aj ako symbolu a sociokultúrneho znaku. V slovenskom jazyku existuje niekoľko publikácií o farbách v ustálených konštrukciách. Konkrétne bielou a čiernou farbou sa zaoberala Uličná (2018, 2019), Uličná a Keresty (2024), kde porovnávajú tieto farby v slovenskom a ruskom jazyku podobne ako Kvapil a Uličná (2021, 2024). V Ulašinovi (2015) nájdeme krátku zmienku o farbách a ten istý autor tému používania farieb v plurálových alebo

lexikalizovaných výrazoch zakomponoval do *Lexikológie španielčiny* (2022). Problematike chromatismov, prezentovanej v kontexte románskych jazykov, angličtiny a slovenčiny, sa venovali Dinžíková a Paolini (2018), kde skúmali termíny s farebným komponentom v textoch z oblasti ekonomiky a financií. Z výskumu Mockovej (2021) *Farby v španielskej frazeológii*, ktorý sa zamerail na farby a chromatické jednotky v súčasnej španielskej frazeológii, napríklad vyplýva, že z hľadiska počtu frazém so špecifickým chromatickým prvkom sú najfrekvencovanejšími farbami v španielskej frazeológii čierna a biela, za nimi nasledujú zelená a hnedá. Vo svojich štúdiách Mocková (2020, 2021a, 2021b, 2022) analyzuje jednotlivé farby (červenú, zelenú) všeobecne a tiež v politickom kontexte. Konkrétne analýze čiernej a bielej farby sa Mocková venovala v štúdiu *Blanco y negro en español y eslovaco – expresiones sin equivalentes* (2021c). Pavliková (2024) skúma metafory s farebným komponentom používané v ekonomickom jazyku.

Španielsky, taliansky a slovenský jazyk

Španielčina, taliančina a slovenčina sú tri rôzne jazyky kodifikované a používané v troch rôznych krajinách. Hoci všetky tri sa vyvinuli z jedného indoeurópskeho prajazyka, v súčasnosti už má slovenčina málo podobností so španielčinou alebo taliančinou. Jazyky môžeme charakterizovať podľa ich pôvodu – genetická klasifikácia, gramatiky – typologická klasifikácia a výskytu – areálna klasifikácia.

„Vo vývine jazykov pozorujeme dve línie: divergenciu a konvergenciu. Divergentný vývin viedol k tomu, že jazyky so spoločnou genézou sa viac alebo menej výrazne diferencovali, pretože príslušné etniká sa od seba vzdialili. Opačná línia – konvergencia – smeruje k tomu, že na základe areálneho susedstva etník príslušné geneticky nepríbuzné jazyky sa vzájomne ovplyvňujú, nadobúdajú spoločné črty, štruktúrne sa zblížujú. Nadobudnuté zhodné črty sa môžu dotýkať hláskového zloženia slov a tvarov, ich sémantiky aj vzťahov v systéme. Jazyky, ktoré sú zasiahnuté istým konvergentným vývinom, tvoria jazykové zväzy“ (Dolník, 2010, s. 83). Španielčina spolu s taliančinou patria do stredozemského jazykového zväzu a slovenčina do stredoeurópskeho.

Z hľadiska genetickej klasifikácie jazykov patria španielčina, taliančina aj slovenčina do indoeurópskej jazykovej rodiny, ktorej pôvod siaha do indoeurópskeho prajazyka. Španielčina a taliančina sú zo skupiny kentumových indoeurópskych jazykov a slovenčina zo skupiny satemových jazykov. Slovenčina s češtinou, lužickou srbčinou, poľštinou a s vymretými jazykmi polabčinou a severnou slovínčinou tvoria západoslovanskú vetvu slovanských jazykov. Španielčina predstavuje jeden zo západorománskych jazykov spolu s francúzštinou, provensálčinou, rétorománčinou, sardínčinou, katalánčinou a portugálčinou. Taliančina patrí k východorománskym jazykom.

Z typologického hľadiska je slovenčina syntetickým flektívnym jazykom. Pri skloňovaní a časovaní v ňom prevládajú syntetické gramatické tvary, t. j. také, v ktorých lexikálna a gramatická časť tvoria jeden celistvý fonetický celok. Taliančina a španielčina sú analytické jazyky, to znamená, že lexikálny a gramatický význam sa často

vyjadruje rôznymi morfémiami netvoriacimi jeden celok. Neplatí to však vždy (napr. pri časovaní španielskych a talianskych slovíes).

Ciele a metodológia

Cieľom výskumu je analyzovať lexikálne jednotky s prvkom bielej a čiernej farby v súčasnom španielskom a talianskom jazyku v kontrastívno-komparatívnej rovine so slovenčinou, a to predovšetkým zo sémantického hľadiska s cieľom nájsť ekvivalenty v slovenčine a porovnať mieru príbuznosti a podobnosti alebo rozdielnosti týchto troch jazykov. Do nášho výskumu sme zaradili tieto jazyky práve pre to, že predkadaná štúdia je súčasťou väčšieho výskumu porovnávania románskych a slovanských jazykov a práve porovnaním skúmaných lexikálnych jednotiek v dvoch románskych jazykoch na jednej strane so slovenčinou, na strane druhej sa pokúšame zistiť spoločné črty a rozdiely nielen medzi románskymi jazykmi (ktoré sa logicky predpokladajú), ale práve blízkosť alebo rozdielnosť od slovenčiny. Všímame si lexikálne jednotky s prvkom bielej a čiernej farby od monomorfematických lexém (*el/la blanco/a*, *el/la negro/a*, *il/la bianco*, *il/la nero*), dvojslovných kolokácií, frazeologických výrazov až po celovetné konštrukcie vo forme prísloví, porekadiel a pod. Z nášho výskumu sme vynechali výrazy, ktoré sa v súčasnej španielčine a taliančine už nepoužívajú, t. j. zastaralé výrazy či archaizmy, hoci ich uvádzajú konzultované lexikografické zdroje. Tiež sme vylúčili zoologické a botanické názvy, pretože ide o odborné termíny a názvoslovie, ktoré sa bežne v jazyku nepoužíva. Je nutné poznamenať, že v prípade španielskych výrazov sme sa sústredili iba na výrazy používané v európskej španielčine (v Španielsku) a nie v iných hispanoamerických krajinách, pretože pri variantoch americkej španielčiny hovoríme zároveň o ďalších kultúrach, odlišných od európskej kultúry v Španielsku.

Použitá metóda je rešeršovanie lexikálnych jednotiek v obidvoch jazykoch v elektronickom korpuse a printových slovníkoch, pomocou ktorého sme vyexcerpovali relevantné lexikálne jednotky pre náš súčasný výskum. Dané lexikálne jednotky sme podrobili sémantickej analýze a zároveň sme ich významy kontrastovali so slovenčinou. Využitie metód analýzy a následnej syntézy nám umožnilo vyvodiť zistenia a závery z našej štúdie.

Pri vyhľadávaní lexikálnych jednotiek vo všetkých troch jazykoch sme použili on-line korpus *Araneum*. Okrem toho sme španielske výrazy obsahujúce bielu a čiernu farbu získavali excerpciou z elektronickej verzie *Slovníka súčasného španielskeho jazyka Španielskej kráľovskej akadémie* (*Diccionario de la lengua española de la Real Academia Española*) prístupného on-line a *Frazeologického slovníka súčasnej španielčiny* (*Diccionario fraseológico documentado del español actual*) od kolektívu autorov Seco, Andrés, Ramos z roku 2004.

Pri vyhľadávaní talianskych lexikálnych jednotiek a ich komparácii sme využili materiály z dostupných výkladových a frazeologických slovníkov v printovej aj elektronickej forme a z národných korpusov talianskeho jazyka. Z lexikografických diel sme čerpali zo slovníka od Treccani (2014), ktorý predstavuje v Taliansku najväčší elektronický výkladový slovník talianskeho jazyka a existuje aj v klasickej printovej podobe, ktorá sa pravidelne aktualizuje. Ako podklad nám pri porovnávaní poslúžili aj rôzne printové médiá, z ktorých sme čerpali hlavne terminologické spojenia. Na

objasnenie pôvodu niektorých frazeologických jednotiek sme využili etymologický slovník talianskeho jazyka.

Zo slovenských zdrojov sme použili webový korpus Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra, elektronickú verziu *Krátkeho slovníka slovenského jazyka, Slovenské príslovia a porekadlá* od A. P. Záturského v elektronickej verzii, *Synonymický slovník slovenčiny*.

K španielskym a talianskym výrazom sme následne zisťovali ekvivalenty, aké im zodpovedajú v slovenčine. Podľa miery ekvivalentnosti sme španielske a talianske výrazy rozdelili do troch základných skupín: do prvej skupiny sme zaradili výrazy, ktoré sa do slovenčiny dajú preložiť doslovne, prípadne na takmer rovnakej báze, t. j. tie výrazy, ktoré majú zhodnú štruktúru, rovnaké komponentné obsadenie a obraznosť. Úplná ekvivalencia predstavuje doslovnú paralelu lexikálnych jednotiek východiskového a cieľového jazyka (napr. *azúcar blanco* – *biely cukor*, *čierny čaj* – *tè nero*, *biele víno* – *vino bianco*, a pod.). Do druhej skupiny sme zaradili výrazy s čiastočným ekvivalentom, t.j. pomenovania, ktoré sa v slovenčine tiež nachádzajú, teda sa dajú zo španielčiny/taliančiny preložiť, ale buď pomocou inej ako bielej alebo čiernej farby, alebo sa prekladajú iným slovom či konštrukciou, ale v konečnom dôsledku nejaký ekvivalent v slovenčine existuje (napr. *dinero negro* – *špinavé peniaze*). Napokon, do tretej skupiny sme zaradili španielske alebo talianske výrazy označujúce predmety objektívnej reality, ktoré sa v slovenskom jazyku nevyskytujú, a teda sa dajú preložiť len približne, opisne. Vytvorili sme aj štvrtú a piatu skupinu so slovenskými výrazmi. Do štvrtej skupiny sme zaradili slovenské výrazy, ktoré majú čiastočné ekvivalenty v španielčine/taliančine a do piatej také, ktoré nemajú ekvivalenty v španielčine a taliančine. Vo väčšine prípadov z tretej, štvrtej a piatej skupiny išlo o kultúremy, čiže „parametre kultúrnej identity určitého etnika, ktorých ukazovateľmi sú prototypické (celonárodne dominantné symboly či znaky a morálne hodnoty každodenného života“ (Orgoňová, 2009, s. 385). Alebo podľa definície Kvapila: „Jazykové znaky s významnou kultúrnou informáciou využívajúce sa na označenie rôznych artefaktov, čiže konkrétnych objektov kultúrneho významu, javov, udalostí a pod.“ (Kvapil, 2015, s. 42). Španielske, talianske a slovenské výrazy sme porovnávali samostatne pre bielu a čiernu farbu.

Predpokladáme, že príslušnosť jazykov k určitému zväzu, typu alebo jazykovej rodine bude ovplyvňovať aj chromatické pomenovania v troch analyzovaných jazykoch. V španielčine sa môže vyskytnúť viac výpožičiek z francúzskeho alebo talianskeho jazyka pod vplyvom geografickej blízkosti, naopak v slovenčine sa môžu vyskytnúť výpožičky z maďarského alebo nemeckého jazyka. Pod vplyvom rovnakej typológie môže mať španielčina a taliančina viac anglicizmov, na druhej strane v slovenčine bude viac odvodených pomenovaní. Predpokladom je tiež, že analyzované pomenovania sa budú líšiť aj pod vplyvom príslušnosti do jazykovej rodiny. Predpokladáme viac spoločných a rovnakých ekvivalentov pre španielčinu a taliančinu ako pre španielčinu a slovenčinu alebo taliančinu a slovenčinu. Dôvodov pre tento predpoklad je viacero: obidva jazyky sú románske, analytické, stredozemské, majú časti spoločnej alebo podobnej histórie, podobné klimatické pomery a pod.

Analýza

Celkovo sme pracovali s korpusom 242 španielskych lexikálnych jednotiek a 236 talianskych jednotiek s prvkom bielej a čiernej farby. Všetky vyrešeršované lexikálne jednotky v oboch jazykoch sme zoskupili do troch kategórií, podľa toho, či k nim v slovenčine existujú zhodné alebo len podobné či čiastočné ekvivalenty, respektíve k nim v slovenčine obdobný ekvivalent neexistuje. Takéto kategórie sme vytvorili samostatne pre výrazy s bielou a pre výrazy s čiernou farbou. Rovnako sme postupovali pri slovensko-španielskej ekvivalencii, podľa toho, či slovenským pomenovaniám zodpovedá v španielčine/taliančine rovnaký význam ale v inej forme, alebo sa dajú preložiť len opisne. Týmto spôsobom nám vzniklo 5 kategórií pri každej farbe:

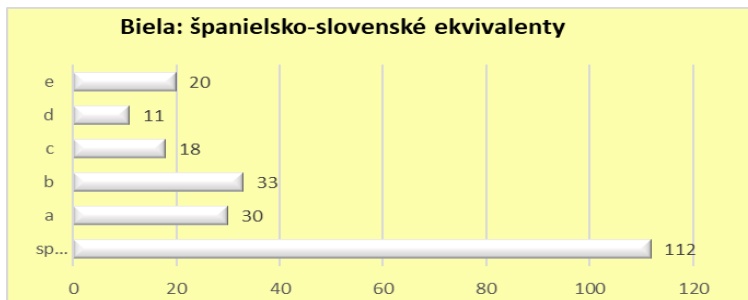
- a) španielske/talianske pomenovania so zhodnými slovenskými ekvivalentmi
- b) španielske/talianske pomenovania s čiastočnými slovenskými ekvivalentmi
- c) španielske/talianske pomenovania bez slovenských ekvivalentov – opisný preklad
- d) slovenské pomenovania s čiastočnými španielskymi/talianskymi ekvivalentmi
- e) slovenské pomenovania bez španielskych/talianskych ekvivalentov – opisný preklad

V nasledovnej tabuľke uvádzame príklady z každej kategórie.

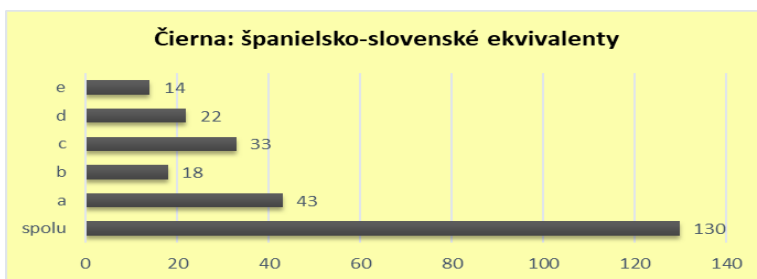
	španielčina	taliančina
zhodné pomenovania	magia blanca – biela mágia mercado negro – čierny trh	assegno in bianco – bianko šek avere i pensieri neri – mať čierne myšlienky
čiastočný ekvivalent	blanquear dinero – prať peniaze dinero negro – špinavé peniaze	anima bianca – čistá duša crisi nera – ťažká, hlboká kríza
bez ekvivalentu	jugador blanco – naivný hráč, ktorý sa nechá ľahko pripraviť o peniaze helada negra – silný mráz, ktorý spaľuje rastliny	andare in bianco – nedosiahnuť svoj cieľ, byť neúspešný essere nero – byť nahnevaný
slovenské výrazy s čiastočným ekvivalentom	biely jogurt – yogur natural čierne fondy – fondos buitres	za bieleho dňa – in pieno giorno čierny obchod – commercio illegale/clandestino
slovenské výrazy bez ekvivalentu	biela smrť vidieť čiernu mačku	biela smrť vidieť čiernu mačku

Tabuľka 1 Lexikálne jednotky podľa úrovne ekvivalencie

Celkový výskyt lexikálnych jednotiek v jednotlivých kategóriách je znázornený v grafoch 1, 2, 3 a 4.

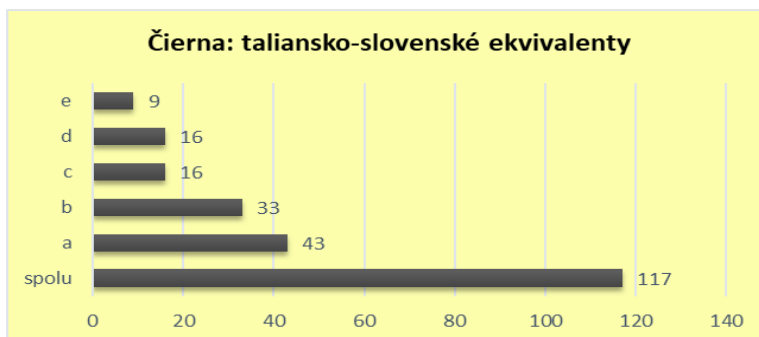
Graf 1 Španielsko-slovenské ekvivalenty bielej farby

Graf 2 Španielsko-slovenské ekvivalenty čiernej farby

Graf 3 Taliansko-slovenské ekvivalenty bielej farby

Graf 4 Taliansko-slovenské ekvivalenty čiernej farby

Môžeme vidieť, že najviac skúmaných jednotiek sa našlo v španielskom jazyku pri čiernej farbe (130), biela farba je zastúpená pomerne rovnomerne (112 v španielskom a 119 v talianskom jazyku). V španielskom jazyku pri bielej farbe bola najpočetnejšou kategóriou kategória b) s výrazmi s podobnými alebo aspoň čiastočnými ekvivalentmi v slovenčine. Pri čiernej farbe to bola kategória a), teda konštrukcie s úplnými prekladovými ekvivalentmi. Najnižším počtom lexikálnych jednotiek bola zastúpená pri bielej farbe kategória d), len 11 výrazov, podobne ako pri čiernej kategória e) iba 14 výrazov. Je zaujímavé, že evidujeme viac jednotiek, ktoré nemožno preložiť do slovenčiny s prvkom čiernej a naopak, nepreložiteľných do španielčiny je viac pomenovaní s bielou farbou. Vo väčšine prípadov sa jedná o kulturémy, čiže slová, slovné spojenia, výrazy a pod. úzko viazané na spoločensko-kultúrno-historický vývin krajiny, zobrazujúce alebo odvolávajúce sa na reality a fenomény späté len s určitou krajinou, a teda prakticky nepreložiteľné do iných jazykov. Častokrát tak ide len o približný, deskriptívny preklad určitého výrazu. Sú to spojenia ako napríklad: *salsa blanca*, *banderilla negra*, (*jamón de*) *pata negra*, *sacar lo que el negro del sermón* atď. V španielčine existujú slovné spojenia, kde lexéma „negro“ funguje nie ako prídavné meno, ale ako podstatné meno označujúce čiernu rasu: *trabajar como un negro*, *merienda de negros* a *sacar lo que el negro del sermón*. Prvý výraz nachádza ekvivalent aj v slovenčine, avšak jeho motivácia sa neodvíja od ťažkých pracovných podmienok černocho, ale od práce koní či volov, teda od obrazu vychádzajúceho zo života našich predkov v stredoeurópskom kontexte. Pri zvyšných dvoch výrazoch hovoríme opäť o kulturémach, keďže do slovenčiny ich vieme preložiť len približne, opisne a pod., a to vzhľadom na ich jasnú motiváciu na základe čiernej rasy. Pozoruhodný je však fakt, že v hovorovej slovenčine sa ironicky používa výraz *mať doma černoča* ako poznámka na niekoho, kto za sebou nezatvára dvere, a to aj napriek tomu, že v slovenskom jazyku neexistujú obdobné pomenovania s podstatným menom „černocho“, ktoré by boli rasovo motivované tak, ako je tomu v španielčine. V prípade slovenčiny boli nepreložiteľné do španielčiny väčšinou výrazy vzťahujúce sa na sneh (*biela smrť*, *biela tma* – *niebla/viento con nieve*, *Biele Vianoce*, *zelená Veľká noc*).

V talianskom jazyku z hľadiska počtu výrazov v jednotlivých kategóriách môžeme konštatovať rovnaké poradie u oboch farebných zložiek. Ako najproduktívnejšia sa javí skupina s úplnou mierou ekvivalencie a), ktorú zastupuje 46 bielych a 43 čiernych lexikálnych jednotiek. Ako najmenej produktívna kategória sa ukázala skupina c), do ktorej sme zaradili bezekvivalentné jednotky, ktoré prevažne korelujú s reáliami Talianska. V tejto kategórii je zastúpených 20 položiek v prípade bielej a 16 v prípade čiernej farby (*cucinare in bianco*, *lupara bianca*, *omicidio bianco*, *Mano nera*, *maglia nera*). V prípade slovenských výrazov, ktoré sa do taliančiny dajú preložiť čiastočne, sa vyskytlo len 9 výrazov s bielou a 16 s čiernou farbou (kategória d). Nepreložiteľných (kategória e) bolo 27 lexikálnych jednotiek (18 vs. 9).

V našom korpuse sme našli 13 pomenovaní spoločných len pre slovenčinu a taliančinu, pričom v španielčine sa prekladajú iným (nechromatickým) výrazom, alebo neexistujú vôbec. Opačný prípad, teda ekvivalenty spoločné pre slovenčinu a španielčinu neexistujúce v taliančine sme nenašli. V tabuľke č. 2 ponúkame prehľad spoločných slovensko-talianskych ekvivalentov:

slovenský jazyk	taliansky jazyk	španielsky jazyk
Biela sobota	Sabato bianco	Sábado de Pasi3n
Biela nedeľa	Domenica bianca	Domingo de Ramos
biela technika	settore bianco	neexistuje špeciálne pomenovanie
biele goliere	colletti bianchi	neexistuje
biela mafia	Mafia bianca	neexistuje
biela smrť	morte bianca	neexistuje
biela olympiáda	olimpiadi bianche	olimpiadas de invierno
čierna duša	anima nera	neexistuje
čierna káva	caffè nero	café sin leche
čierna kronika	cronaca nera	neexistuje
čierne fondy	fondi neri	fondos buitres
Čierny Peter	uomo nero	neexistuje
vidieť niečo čierno	vedere nero	ver algo difícil

Tabuľka 2 Spoločné pomenovania pre slovenčinu a taliančinu

Záver

Na základe vykonanej analýzy vyplýva, že slovenčina má viac spoločných konotácií (rovnaké alebo čiastočne rovnaké ekvivalenty) s taliančinou ako so španielčinou, a to 72 výrazov s bielou a 76 s čiernou farbou oproti 63 jednotkám s bielou a 61 s čiernou farbou v španielčine. Celkovo má taliančina a slovenčina o 24 spoločných lexikálnych jednotiek viac ako slovenčina a španielčina.

Domnievame sa, že táto skutočnosť (13 spoločných pomenovaní v slovenčine a taliančine, ktoré neexistujú v španielčine) a fakt, že slovenčina má viac spoločných lexikálnych jednotiek a významov s taliančinou ako so španielčinou, je výsledkom geografickej blízkosti Slovenska a Talianska a užších medzinárodných historických kontaktov týchto dvoch krajín ako Slovenska so Španielskom. V slovenčine sa dokonca v administratívnom jazyku na vyjadrenie niečoho prázdneho/čistého/nepodloženého používa talianska výpožička *bianco*: *bianco šek/zmenka/papier*.

Samozrejme sa potvrdila domnienka, že spoločných ekvivalentov v španielskom a talianskom jazyku je viac, a to 48, čo vyplýva tak z genetickej a typologickej príbuznosti oboch jazykov ako aj z geografickej blízkosti a spoločnej kultúry a histórii. Spoločná história, kultúra, spoločný jazyk, z ktorého sa vyvinuli španielčina a taliančina sa prejavujú na pomenovaniach ako *estar negro/essere nero* – byť nahnevaný, ktoré v slovenčine neexistuje, *semana blaca/settimana bianca*, teda týždeň voľna v zime, ktorý sa využíva na lyžovanie, *leyenda negra/leggenda nera* (čierna legenda o španielskom kráľovstve) alebo *señalar con piedra blanca/negra/segnare con una pietra bianca/nera*, ktorý možno považovať za kulturému, pretože v slovenskej kultúre je neznáma a nenájde ju ani v lexike. Etymologicky pochádza z latinčiny a z kultúry

Rímskej ríše³ a vzhľadom na historický vývin oboch krajín a ich jazykových spoločenstiev je pravdepodobnejšie, že takýto vplyv sa pevnejšie ukotvil v španielskej kultúre než v slovenskej. V slovenčine sa táto dvojica výrazov v bežnej lexike nevyskytuje, avšak je známa a je registrovaná v slovníku latinských výrokov (Čermák, Čermáková, 2007).

Mnohé pomenovania sa vyskytujú vo všetkých troch jazykoch (*čierna ovca, čierne zlato, čierna diera, biela mágia, biele víno, biele zlato*). Spoločných pomenovaní pre všetky tri jazyky je 41.

Do výskumu sme zaradili aj slovenské výrazy, ktoré v španielčine alebo taliančine nemajú ekvivalent alebo neexistujú. Bolo ich spolu 34 (20 s bielou a 14 s čiernou farbou) v prípade španielčiny a 27 v prípade taliančiny (18 a 9). Väčšinou ide o pomenovania, ktoré sa vzťahujú na slovenské reálie, históriu, kultúru, tzv. kulturémy (*biela pani, biela smrť, biela sila*) alebo geografické podmienky, t. j. pranostiky (*Martin na bielom koni, Biele Vianoce, zelená Veľká noc*). Práve pomenovacie jednotky s bielou farbou vzťahujúce sa na sneh mali v slovenčine najväčšie zastúpenie, zatiaľ čo v španielčine a taliančine neexistovali (*biela olympiáda, biela smrť, biela tma, Biele Vianoce, zelená Veľká noc, Zelené Vianoce, biela Veľká noc, Čierne Vianoce, biela Veľká noc, Biely január, zelený máj, plné stodoly a stajne a Martin na bielom koni*). Je zrejmé, že v súvislosti s geografickou polohou Slovenska existuje v jazyku niekoľko zvrátov, ktoré zachytávajú fenomén snehu. Štyrikrát sa vyskytuje pranostika. S počasím súvisí aj idiomatický výraz *Martin na bielom koni*, kde biely kôň znamená sneh v daný deň. Sneh je zároveň personifikovaný do osoby Martina, ktorý má prísť a „priniesť sneh“. Vysoko transparentný je výraz *biela smrť*, čo je smrť z prakticky akejkoľvek príčiny, ale vždy v snehu.

Z výpožičiek z iných jazykov sa v našom korpuse vyskytol jeden prípad z francúzštiny: *film noir*, ktorý sa do španielčiny kalkuje ako *cine negro*, do taliančiny a do slovenčiny prešiel nezmenený. Vo všetkých troch jazykoch sa používa anglické označenie *Black Friday* alebo sa doslovne prekladá, podobne ako *black economy* alebo *black money*. V španielčine sa používa kalk z anglického *white knight – caballero blanco* a v slovenčine sme sa stretli s použitím anglického výrazu *black list* namiesto *čierna listina*, ktoré sa tiež vyskytuje. V slovenskom a talianskom jazyku sa používa výraz *biele goliere/colletti bianchi (white collars)*. Môžeme konštatovať, že sa nám nepotvrdil náš predpoklad, že románske jazyky budú mať viac výpožičiek z angličtiny alebo francúzštiny vďaka ich podobnej typológii.

Z výskumu vyplynulo, že slovenčina ako flektívny jazyk disponuje väčším počtom odvodených lexikálnych jednotiek než taliančina či španielčina. Pri slovenčine podobne ako pri románskych jazykoch sa vyskytuje viac pomenovaní s bielou farbou (53) oproti pomenovaniam s čiernou farbou (30). Táto skutočnosť je zapríčinená tým, že slovenčina derivuje mnohé deminutíva (*bielučký, bielulinký*). Deminutíva sú zvyčajne pozitívne

³ V latinčine sa používali výrazy *albo dies notanda lapilo* a *nigro dies notanda lapilo*, čo v preklade znamená „deň, ktorý treba označiť bielym/čiernym kamienkom“. V starovekom Ríme sa bielymi resp. čiernymi kamienkami symbolicky označovali významné dni: biely kamienok v kladnom zmysle (šťastné dni) a čierny v negatívnom (tragické udalosti) (Čermák, Čermáková, 2006, s. 26).

a čierna farba je negatívna, takže sa od nej netvorí toľko deminutív (našli sme dve: *černušský, čiernulinký*). Čo sa týka slovných druhov okrem adjektív, substantív a sloviess sa v slovenskom jazyku používajú aj adverbiá (*načierno, dobiela*). Odvodené slová vznikli sufixáciou, prefixáciou ale aj skladaním, či sú to už zložené substantíva (*černokňažník, černoziem*) alebo adjektíva (*bielovlasý, čiernooký*). Je zaujímavé, že v slovenskom jazyku vznikli kombináciou farieb nové odtiene (*bielosivý, žltobiely, modrobiely, čiernosivý*), čo sme tiež nemohli pozorovať pri románskych jazykoch. Oproti románskym jazykom tvorí slovenčina oveľa viac nových pomenovaní, ktoré sa nevzťahujú vyslovene len na farbu ako napr. *beloba, čerň*, ale pomenúvajú nové skutočnosti (*černokňažník, černoziem, černica, čierňava, bielizeň, bielko, bielkovina*). Flektívny charakter slovenského jazyka sa prejavuje aj v pomenovaní ľudí tmavej pleti. V románskych jazykoch je to stále *negro/nero*, zatiaľ čo slovenčina používa deriváty *černoch, černosšský*, hoci v niektorých prípadoch uprednostňuje základové slovo čierny (*černošská hudba ↔ čierny kontinent*).

Slovenčina ako flektívny jazyk tvorí omnoho viac derivovaných pomenovaní ako románske jazyky. Prekvapivý je fakt, že má viac zložených slov, čo je slovotvorný postup typickejší skôr pre analytické jazyky.

Zoznam citovanej literatúry

CABO VILLAVARDE, J. 2001. El color del lenguaje y el lenguaje del color. *ADAXE*, 17, pp. 363-379.

https://minerva.usc.es/xmlui/bitstream/handle/10347/672/pg_365382_adaxe17.pdf?sequence=1&isAllow

CHELMI, E. 2009. Fraseologismos en blanco y negro en griego moderno y en español. *Paremia*, 18, pp. 209-216.

ČERMÁK, J., ČERMÁKOVÁ, K. 2006. *Slovník latinských citátov*. Bratislava: Ikar.

DINŽÍKOVÁ, I., PAOLINI, M. 2018. Contrastive analysis of terminological phrasemes with colour components in English, French, Italian and Slovak: field of Economy and Finance. *Ekonomické rozhľady*, 47 (2), pp. 176-188.

DOLNÍK, J. 2002. Jazyk ako kultúrny jav. In: *Jazykovedný časopis*, 53, 2002, 1, str.17-27. Dostupné na: <<http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/2002>>

DOLNÍK, J. 2006). Ľudovít Štúr a slovenská identita. In: *Slovenská reč*, roč. 71, č. 1, s. 25 – 34.

DOLNÍK, J. 2010. *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava: Veda.

KVAPIL, R. 2015. Kulturéma v kontexte podporného dokumentu In: *Nové výzvy pre vzdelávanie v oblasti odborného jazyka a interkultúrnej komunikácie*. Vedecký zborník, s. 42. Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku pri SAV, Trnava.

KVAPIL, R., ULICHNÁ, M. 2021. *Kolorizmy v slovensko-ruskom kontexte*. České Budejovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.

MANDIĆ, S. 2018. Meanings Of White And Black In English And Serbian Idioms: A Contrastive Analysis. *Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 7 (7), pp. 71-85. Doi: 10.19090/zjik.2017.71-85

MOCKOVÁ, N. 2018. Chromatizmy červenej farby v slovenčine a španielčine. In: *Lingua et vita 14/2018*. Bratislava: Ekonóm. s. 31 – 41.

MOCKOVÁ, N. 2020. Fraseologismos con el Color Rojo en Eslovaco y Español en las Clases de ELE. In: *Revista Foro de profesores de E/LE : Revista Anual de la Facultad de Filología Traducción i Comunicació de la Universitat de València*, No. 16. - Valencia: Universitat de Valencia, pp. 223 – 239. [online]

MOCKOVÁ, N. 2021a. *Colores en la fraseología española : studia* - 1. vydání. - České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2021.

MOCKOVÁ, N. 2021b. Konotácie zelenej farby v slovenskom politickom jazyku. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie VI*. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, s. 299-309 online.

MOCKOVÁ, N. 2021c. Blanco y negro en español y eslovaco – expresiones sin equivalentes. In: *Romanistica Comeniana* No. 1: [vedecký recenzovaný časopis]. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, pp. 15-30. [online]

MOCKOVÁ, N. 2022. Používanie zelenej farby v slovenčine. In: *Cudzie jazyky v premenách času XII* [elektronický zdroj] - Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, s. 37 – 47. [online]

NOCENTINI, A. 2010. *Vocabolario della lingua italiana con CD-Rom e online*. Firenze: Le Monnier.

ORGOŇOVÁ, O. 2009. Lingvokultúrna kategória „kulturéma“ a jej miesto v reklamnom komunikáte, In: *VARIA XVI, 2009*, s. 385. Dostupné na: <https://www.juls.savba.sk/ediela/varia/16/>

PAVLIKOVÁ, Ž. 2024. Metáforas de Colores en la Terminología Económica en Español y Eslovaco. In: *Connexions culturelles et linguistiques: langues romanes et slaves = Conexiones culturales y lingüísticas: lenguas románicas y eslavas = Kull'turnyje i jazykovyje svjazi: romanskije i slavjanskije jazyki*. - București : Editura Eikon, 2024, pp. 153-178.

PISARČÍKOVÁ, M. a kol. 2000. *Synonymický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. 2014. *Diccionario de la lengua española*, 23ª edición. Madrid: Espasa.

SCUZA, S. 2018. Bianco italiano e bialy polacco – Approccio semantico. In: *Toruńskie studia polsko-Włoskie XIV- Studi polacco-italiani di Toruń XIV*. s.171-182. Dostupné na: <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/TSP-W/article/viewFile/TSP-W.2018.012/17022> [cit.20.05.2024]

SECO, M., ANDRÉS, O., RAMOS, G. 2004. *Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles*. Madrid: Aguilar.

SEHNALOVÁ, S. 1999. *Taliansko-slovenský frazeologický slovník*. Bratislava: kniha-spoločník.

PETRILLI, S. 2007. *White matters. Il bianco in questione*. Roma: Meltemi Editore, s.r.l., 2007, p. 489.

SZAŁEK, J. 2005. Los colores y su semántica en las expresiones fraseológicas españolas. In: *Studia Romanica Posnaniensa*. Vol. 32, 2005, s: 87 – 96. Poznań: Adam Mickiewicz University Press, 2005. Dostupné na: <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/3139/1/09_Jerzy_Szalek_Los_colores_y_su_semantica_87-96.PDF> ISSN 0137-2475>.

TARABA J., TARABOVÁ, M. 2001. *Taliansko-slovenský slovník ekonómie, finančného a obchodného práva*. Bratislava: Stimul.

TRECCANI 2014. *Dizionario della lingua italiana*. Roma: Giunti T.V.P. editori, Istituto dell'Enciclopedia italiana.

ULAŠIN, B. 2005. Sacando colores al español. In : *IX Encuentro de profesores de español de Eslovaquia*. Bratislava: AnaPress, pp. 141-154.

ULAŠIN, B. 2015. Anglicismos léxicos en español y en eslovaco: un estudio contrastivo. *Verba hispanica* 23, 163-178. Znanstvena založba Filozofske fakultete.

ULAŠIN, B. 2022. *Lexikológia španielskeho jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského.

ULAŠIN, B. 2024. Adaptácia antroponým cudzieho pôvodu v slovenčine a španielčine. In: *Časopis pro moderní filologii*. Roč. 106, č. 2 (2024), s. 193 – 211.

ULIČNÁ, M. 2018. Paralely a asymetria výskytu chromatizmu biely vo viacslovných pomenovaniach a frazeologizmoch v ruskom a slovenskom jazyku I. In: *Lingua et vita* 15/2018. Bratislava : Ekonóm. s. 50 – 66.

ULIČNÁ, M. 2019. Paralely a asymetria výskytu chromatizmu biely vo viacslovných pomenovaniach a frazeologizmoch v ruskom a slovenskom jazyku II. In: *Lingua et vita* 16/2019. Bratislava: Ekonóm. s. 45 – 57.

ULIČNÁ M., KVAPIL, R. 2024. Pomenovania sivej farby v slovenčine v kontexte slovanských jazykov susedných areálov. *Orbis Linguarum*, 22 (2), s. 24 – 34. South-West University Publishing. SCOPUS

ULIČNÁ, M., KERESTY, J. 2024: Interpretácia ruských viacslovných pomenovaní s komponentom biely v slovenskom jazykovom a kultúrnom kontexte. In: *Lingua et Vita* 26/2024, s. 79 – 87.

VALENZUELA, J. 2008. Sobre colores y lenguas, *Ciencia Cognitiva: Revista Electrónica de Divulgación*, 2, (2), 56-58. <http://www.cienciacognitiva.org/files/2008-20.pdf>.

VASILEVIČ, A. P. (Eds.) 2005. *Cvet i najmenovanija cveta v v ruskom jazyke*. Moskva: KomKniga

ZÁTURECKÝ, A. P. 2013. Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. Zlatý fond slovenskej literatúry. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1441/Zaturecky_Slovenske-prislovia-porekadla-a-uslovia-

Web Corpora & Corpus Linguistics Portal (n.d.) *Aranea Web Corpora*.
<http://aranea.juls.savba.sk/>

Kontakt:

Doc. Mgr. Mária Spišiaková, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra románskych a slovanských jazykov

Dolnozemska cesta 1, 851 32 Bratislava

Slovenská republika

Email: maria.spisiakova@euba.sk